

Célkitűzés

Az elmúlt három évtizedben a bűnözés hazánkban jelentősen megnövekedett, ennek következtében a bűnügyi információk iránti érdeklődés nem csak a szakemberek, hanem a média és a lakosság körében is megerősödött. Az érdeklődés talán azzal is magyarázható, hogy a „szocialista statisztika” nagyon kevés bűnügyi statisztikai adatot hozott nyilvánosságra. Ma már a legfontosabb adatgyűjtések megismerhetők, legfeljebb az jelent veszélyt, hogy gyakran fordul elő, hogy a sajtóban nem szakember által készített elemzésekben hamis következtetések levonására is sor kerül. Az OSAP-ban szerepel az Egységes Rendőrségi-Ügyészségi Bűnügyi Statisztika, a Bírósági Statisztika, valamennyi bűnüldözéssel, igazságszolgáltatással és a büntetésvégrehajtással foglalkozó szerv ügyforgalmi statisztikája, továbbá a Legfőbb Ügyészség által készített "Az ügyészi részvétel a büntetőperben" elnevezésű adatgyűjtése is.

E statisztikai adatgyűjtéseken kívül létezik két olyan nyilvántartás, ami igen gazdag bűnügyi információ forrás, az egyik a korábbi Belügyminisztériumban készült (jelenleg a MEH-nél van) „Büntettek nyilvántartása”, a másik a Büntetésvégrehajtás „Fogvatartottak nyilvántartása”. A büntettek nyilvántartása kizárólag nyilvántartási céllal, a priorálás elvégzésére jött létre, és operatív statisztika nem készült belőle, csupán néhány alkalommal történt egy-egy keresztmetszetben statisztikai feldolgozás tudományos célokra, pedig ezen adatbázis igen gazdag információ tartalommal rendelkezik és számos olyan aspektusban is feldolgozható, ami egyetlen más adatgyűjtésből sem valósítható meg. Ugyancsak nyilvántartási céllal készül a fogvatartottak nyilvántartása, amit a nyilvántartási igények kielégítése mellett a büntetésvégrehajtás operatív statisztikáinak elkészítésére is felhasználnak, de ennek az adatbázisnak a tudományos célú kiaknázása sincs megvalósítva.

A statisztikai célú adatgyűjtések természetüknél fogva tartam idősorokba rendezhetők, egy-egy adat elvileg egy-egy év bűnözését mutatja, de gyakorlatilag erről szó sincs, minthogy mind az ERÜBS, mind a bírósági statisztika ún. output statisztikák, vagyis adataik az eljárás befejezésének időpontjára vonatkoznak. Tekintettel arra, hogy a nyomozási eljárás és a bírósági eljárás is különböző okok miatt akár évekig is elhúzódhat, az idősorban feltüntetett évek sok különböző év bűnözési adatait foglalhatják össze.

Az idősorokból nem derül ki az elkövetett bűncselekmények száma, mert pl. a bírósági statisztika a jogerősen elítélt személyhez csak egy legsúlyosabb, vagy valami ok miatt legfontosabb bűncselekményt rendel, az „és más” bűncselekményekről nem nyújt információt. Az ERÜBS ugyan méri a bűncselekmények számát, de a bűncselekmények fogalmi meghatározása is előidézhet statisztikai anomáliákat (halmazat, folytatolagos elkövetés stb).

Hasonlóan a különböző elkövetők és a különböző elítéltek számát sem lehet megtudni a statisztikákból, mivel ugyanaz a személy többször is szerepelhet ugyanazon év statisztikáiban, akár elkövetőként, akár jogerősen elítéltként is.

A felvetett kérdésekre a büntettek nyilvántartásának statisztikai feldolgozása adhat választ. A nyilvántartásban egy - egy nyilvántartott személy teljes bűnöző életútja nyomon kísérhető, eltekintve a már mentesítés alá eső, és a nyilvántartásból törölt cselekményektől. A személy neve és személyazonosító adatai alatt szerepelnek összes jogerős büntetőítéletei, az elkövetett összes bűncselekmény felsorolásával és a kiszabott büntetések. A nyilvántartás statisztikai feldolgozásából a vizsgált különböző személyek száma egyértelműen megállapítható, a rájuk kiszabott büntetések száma és az egy büntetőítéletben elbírált bűncselekmények száma is feldolgozható. Minthogy a

nyilvántartás az elkövetés időpontját (ahol időponthoz köthető az elkövetés) és a jogerős ítélet időpontját is tartalmazza, a teljes eljárás időtartama, - a nyomozási és büntetőeljárás együtt, - kiszámítható. Ez azért nagyon fontos, mert bár számos ügyforgalmi statisztika foglalkozik az eljárás időtartamával, de külön a rendőri, külön a bírósági időtartammal, és ha a büntetőeljárás során pl. felfüggesztik az eljárást, és a felfüggesztés lejártá után folytatják az eljárást, az időtartam számítását nulláról kezdik, így az eljárás teljes időtartama egyetlen operatív statisztikából sem derül ki.

A fenti okok alapján választottam a kutatás adatbázisának a bűnügyi nyilvántartást.

A teljeskörű sokaság vizsgálata

A büntettek nyilvántartásából három időpontra vonatkozóan volt lehetőségem statisztikai feldolgozásokat készíteni, a teljes, vagy közelítőleg teljes sokaságra viszonylag szűk terjedelemben, kevés ismérv alapján. A korábbi vizsgálatok közül az 1985. évi feldolgozás mintegy félmillió elítélt adatait tartalmazza, (Az abszolút szám akkor titkos volt). az 1998. 03.25.-i sokaság 497547 fő volt. A 2005. évi vizsgálat 207391 főre terjedt ki, azok szerepelnek benne akiknek volt büntetőítéletük az utolsó öt évben és ismert az elkövetés időpontja. A Közleményekben jelzett tanulmányomban a teljeskörű sokaság adatait vizsgáltam, összehasonlításokat végezve a korábbi vizsgálatok eredményeivel is. A kutatás kiterjedt a sokaság demográfiai adataira is (nem, életkor, kohorsz), mivel a bűncselekmény struktúra szorosan összefügg demográfiai adatokkal, más a női bűnözés mint a férfiaké, más a különböző korcsoportok bűnözése is.

Az életkort három keresztmetszetben is bemutattam, az első bűncselekmény elkövetésének időpontjában, az utoljára elkövetett bűncselekmény időpontjában és a jelenlegi (2005.05.31.) időpontban. A vizsgálat központi kérdésköre a büntetőítéletek száma ill. a visszaesési sorrend volt. A teljeskörű sokaságra sem 1998-ban, sem 2005-ben bűncselekményi adatok nem álltak rendelkezésemre.

Mintavételes vizsgálatok

Részletesebb vizsgálatok mintavételes módszerrel történtek, 2000 főnél kisebb elemszámú mintákra vonatkozóan. Minthogy 1998-ban és 2005-ben a teljeskörű sokaság részletes feldolgozására nem volt lehetőségem, egy u.n. mintavétellel kellett elvégezni a vizsgálatokat. 1998-ban a minta 1500 fő adatait tartalmazta (3,01‰), 2005-ben pedig 1989 fő adatait (9,59‰). A kiválasztás akár véletlennek is tekinthető, a kiválasztás technikájáról nincsenek információim. Az 1998. évi minta 4881db büntetőítéletet tartalmaz, a 2005. évi minta 8011db büntetőítéletet.

Minthogy a két mintavételi időpont elég közel van egymáshoz, lényeges változása a bűnözésnek nem észlelhető, ill. sok esetben nem dönthető el, hogy a különbség lényegi, vagyis a bűnözés változásából ered, vagy a mintavételes eljárások sajátosságaiból, mely szerint a minták tulajdonságai függenek attól, hogy melyik minta lett kiválasztva, az ebből származó hibát nevezik a minta standard hibájának. Éppen ezért a kutatás során főleg az újabb, 2005-ös adatokkal foglalkoztam, helyenként persze a korábbi adatokkal is összehasonlítva.

Néhány demográfiai faktor

A demográfiai adatok között egyik legfontosabb a nemekre vonatkozó adat, egyben ez a nyilvántartás egyik gyenge pontja, mivel a nemre vonatkozó közvetlen kérdés nincs, és ha

a névből az elítélt neme nem állapítható meg, akkor a nemet ismeretlennek tekintik. A minták csak ismert neműek adatait tartalmazzák.

A férfiak és nők aránya a hét év alatt alig változott. Lényegesen nagyobb a szóródás évjáratonként vizsgálva a nemek szerinti megoszlást.

Mindkét időszakban az 1950-74 közötti időszakban születettek képviselik a legnagyobb arányt, 1998-ban az egész minta 66,7%-a, 2005-ben a minta 68,3 % -a tartozik ezekhez a kohorszokhoz. 1998-ban az 5 kohorsz egyenletes eloszlást mutat, 2005-ben kiemelkedő az 1960-64 évi 5 kohorsz, 16%-os aránnyal.

Míg a két időszak nemek szerinti megoszlása stabilnak látszik, kohorszokra bontva már igen nagy ingadozások jelentkeznek.

Az életkorra vonatkozó adatok több keresztmetszetben is vizsgálhatók, a büntetőítéletek dátuma alapján kiszámítható az életkor az első, a második, ill. az utolsó kiszabott büntetés időpontjában, és megállapítható a megfigyelt személyek „jelenlegi” életkora, ahol „jelenlegi”-n a megfigyelés időpontjában, tehát 1998-ban ill. 2005-ben számított életkor értendő.

A bűnöző életpályák vizsgálatánál nagy jelentősége van az első bűncselekmény elkövetésének időpontjában betöltött életkornak. Vajon a korai bűnelkövetés mennyire határozza meg a további életutat?

Mindkét időpont adatai azt a hipotézist igazolják, hogy a visszaesők bűnöző életpályája fiatalon kezdődik. 1998-ban 61,7%, 2005-ben 51,9% volt 24 év alatti. A 10 %-os eltéréstől nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az utóbbi években magasabb életkorra tolódott el a bűnöző életpálya kezdete, mert a számok alakulásában jelentős szerepe van az 1980 után bekövetkezett népesség csökkenésnek, ugyanis a 2005-ben 24 éven aluliak már 1980 után születtek. Ilyen esetben realisabb lenne egy kriminalitási arányszám jellegű mutatót számítani, de az sem lenne teljes értékű, mivel nem egy adott év elkövetéseit kell összehasonlítani, hanem sok különböző évet. Kísérletet tettem egy standardizálás jellegű becslésre, mindkét minta adatait a 2003 évi kormegoszláshoz hasonlítva.

Az utoljára elkövetett bűncselekmény időpontjában betöltött életkor egy inhomogén sokaságot tükröz, ti. vannak benne olyanok akiknek ténylegesen befejeződött a bűnöző életpályája és vannak olyanok, akik előtt még számos bűncselekmény elkövetésének a lehetősége áll, de a megfigyelés időpontjában az addig utolsónak tekinthető cselekményt lehetett számbavenni.

A jelenlegi életkor pedig a megfigyelés időpontjában betöltött életkort jelzi, ami akár az első bűncselekmény időpontjával, akár az utolsó bűncselekmény időpontjával is megegyezhet, de jelentősen el is térhet mindkettőtől.

Az utoljára elkövetett bűncselekmény időpontjában betöltött életkor szerint majdnem egyenletes az eloszlás a 18-44 éves életkor között, ami erősíti azt a feltételezést, hogy nem mindegyiküknek volt ez az utolsó bűncselekménye. A jelenlegi életkornak a 30 év alatt kicsi az aránya, 20% alatt van, míg az 50-59 éveseknél megközelíti a 20%-ot.

Ha a nyilvántartottakat a születési évük és az első bűncselekmény éve szerint vizsgáljuk az adatok döntő többsége a tábla főátlójában és azzal párhuzamos következő három átlóban helyezkedik el. Az évjáratok távolodásával a koncentráció növekszik.

Visszaesési sorrend, büntetőítéletek száma

A nyilvántartott személyeket csoportosítottam visszaesési sorrendjük szerint is, vagyis aszerint, hogy hányszor voltak büntetve, legnagyobb részük egyszer volt büntetve, 1998-

ban több mint 60%, 2005-ben csak 35% az egyszer büntetettek aránya. Még a 10-15-ször büntetettek száma is jelentős, de 16 fölött már rohamosan csökkennek a gyakoriságok. Az 1998. évi mintában 24-szer volt büntetve egy fő, a 2005. évben 35 büntetést is kapott egy fő. A 2005. évi mintában 41 fő volt 25-nél többször büntetve.

Az 1980 után születetteknek zömmel 2001 és 2005 közötti a büntetőítéletük, az 1970-74-es évjáratúaknál már van 1991-95 közötti büntetőítélet is, az 1970 előtt születetteknél egyre több az 1951 és 1980 közötti ítélet.

Míg az első bűncselekmény 51,9%-át követik el 14 és 24 éves kor között, az összes bűncselekmény 72,6%-ának elkövetése jut erre az életkor-csoportra.

A büntetési tételeket az ítélet sorszáma szerint csoportosítva, – ami a visszaesés sorrendjét határozza meg, – megállapítható, hogy az ítéletek számával párhuzamosan az ítéletek átlagos súlya növekszik, ami nyilvánvalóan a cselekmények veszélyességét is jelzi. Az első büntetőítéletnél még 19,9% a végrehajtható szabadságvesztés büntetés, 25,5% a felfüggesztett és 30,5% a pénzbüntetés, a 2.,3.,4.,5. ítéletnél 20 és 50% közötti a végrehajtható szabadságvesztés, a 6.-9. büntetés esetében 50% feletti, a 10. büntetőítéleten túl már 60% fölött van a végrehajtható szabadságvesztés aránya.

A büntetéseket vizsgálva megállapítható, hogy 1950 és 2005 között jelentősen csökkent a büntetőítéletek szigora. A végrehajtható szabadságvesztések aránya 70,0-ról 19,6%-ra csökkent, 1960 és 1995 között 50 és 60% között ingadozott, 1996 és 2000 között 33,5%-ra csökkent.

A bűncselekmények vizsgálata

A kutatás során azt is megvizsgáltuk, hogy milyen összefüggés van az egy büntetőítéletben elbírált bűncselekmények száma és a kiszabott büntetések között. Ez a kérdés azért is nagyon érdekes, mert erre egyetlen operatív statisztika sem keresi a választ. A bírósági statisztika csak az elítélt személyek (jogerősen elítélt) számát méri és mindegyiknél csak egy bűncselekményt vesz figyelembe. A büntetőügyekben elbírált bűncselekmények száma alapján levonható az a következtetés, hogy a bűncselekmények számával emelkedik a kiszabott büntetés súlya.

Az egy bűncselekményt elkövetőknek átlag 12%-a kap végrehajtható szabadságvesztést, míg a 4 és több bűncselekményt elkövetők több mint 80%-a.

A bűncselekményeknek nem csak a számát, hanem fajtáit is vizsgáltuk. Nyilvánvaló, hogy ha nem csak egy rövid időszaknak, nem csak egy évnek a bűnözését vizsgáljuk, hanem egész bűnöző életpályákat, akkor legalább annyi bűncselekményt kell vizsgálnunk, ahány büntetőítéletet, legtöbb esetben lényegesen többet, mivel a többször is büntetett elkövetőknél egy ítéletben általában több bűncselekményt is elbírálnak. Felmerül a kérdés, milyen a bűncselekmények összetétele, vajon egy-egy büntetőítélet csak egyfajta bűncselekményt tartalmaz, ill. a bűnöző karrier során minden büntetőítéletben ugyanolyan bűncselekményért vonják-e felelősségre az elkövetőt, vagy több különböző bűncselekmény is előfordulhat akár egy büntetőítéletben is, ill. a teljes életpálya folyamán is.

Annak érdekében, hogy a vizsgált bűnözőket elkövetett bűncselekmény sorozatuk szerint tipizálni lehessen el kellett készíteni egy bűncselekmény csoport nomenklatúráját, tekintettel arra, hogy a Btk bűncselekmény nomenklatúrája túl részletes lett volna e vizsgálathoz és indokolatlan lenne inhomogén bűnöző pályáról beszélni olyan esetben, amikor az elkövető egyszer csalást, máskor sikkasztást követ el.

A bűncselekmény csoportok kialakításánál figyelembe vettem a Btk arra utaló meghatározásait, hogy a különös visszaesés megállapításánál melyek tekintendők hasonló típusú bűncselekményeknek (Btk 166 § (5) bek. és Btk 333 § 4. pont). Felhasználtam továbbá a Legfelsőbb Bíróság 14. számú irányelvét a bűnismétlés értékeléséről.

E két jogforrás alapján nyolc olyan bűncselekmény csoportot sikerült kialakítani, amelyek a leggyakrabban előforduló bűncselekmények jelentős részét tartalmazzák. A nyolc csoportba be nem sorolt bűncselekmények közül kiválasztottam néhány viszonylag gyakran előforduló bűncselekményt: az ittas járművezetést, a tartás elmulasztását és a garázdaságot, tekintettel arra, hogy e bűncselekmény elkövetői sok esetben nem követnek el más bűncselekményt, csak egyfajta bűncselekményt. Végül a többi bűncselekményeket a Btk. főcsoportjai szerint csoportosítottam, az előbbiekkal együtt összesen 20 csoportot alakítva ki.

A csoportosítás az 1978. évi IV. törvény alapján készült, kiegészítve az azóta történt módosításokkal, de nem törölve belőle a módosításokkal megszüntetett törvényi tényállásokat, hiszen az életpálya során mindig a pillanatnyilag hatályos törvény alapján történt az ítélezés. Éppen ezért az 1978. évi IV. törvényen kívül a korábbi büntetőtörvények (1962. évi V. tv., BHÖ, stb) vonatkozó paragrafusait is hozzá kellett rendelni a felsorolt 20 kódhoz.

Mint ahogy a 20 csoport is túl soknak bizonyult, további összevonásokat végeztem. Kiemeltem a vagyon elleni bűncselekményeket, amelyek a legnagyobb részét képezik az összes elkövetett bűncselekménynek, az erőszakos bűncselekményeket, egy felelőtlen életmód elnevezésű csoportot, és egy a fennálló állami, társadalmi, gazdasági rend elleni csoportot. Ha ezeket a csoportokat mint homogén csoportokat összeszámoljuk, továbbá belőlük az összes kettős és hármas kombinációkat is elkészítjük, már akkor is nagyon szétaprózódik a minta, és nagyon nagy lesz a tábla. Végül is ezt a megoldást választottam, azzal a megszorítással, hogy a ritkán előforduló hármas csoportokat összevontam.

Az összes büntetőítélet 27,4%-ában csak vagyon elleni bűncselekményt bíráltak el, további 27,2%-ában vagyoni és egy másik típusú bűncselekményt, és a hármas kombinációkban is jelentős szerepe van a vagyon elleni bűncselekményeknek. A másik legnagyobb csoportot a fennálló rend elleni bűncselekmények képezik, ide soroltam az állam- és emberiség elleni, az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni, a közrend elleni bűncselekményeket, a gazdasági bűncselekményeket, végül a honvédelmi kötelezettség elleni és a katonai bűncselekményeket. 10% körül van az erőszakos bűncselekmények és a felelőtlen életmóddal összefüggő bűncselekmények aránya. Ez utóbbiak közé soroltam a közlekedési bűncselekményeket és egyes a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket.

Az 1998 évi minta ugyan sokkal kevesebb büntetőítéletet tartalmaz mint a 2005. évi, de sokkal több volt a vagyoni és erőszakos sorozat és valamennyi inhomogén csoport több volt, viszont a homogén csoportok mind kevesebb büntetőítéletben fordulnak elő.

A homogén bűncselekményű büntetőítéletek, amelyek az összes ítélet közel 60%-át teszik ki, általában egy bűncselekményes ítéletek, a 4686 homogén büntetőítélet 79,7%-ában egyetlen bűncselekményt bíráltak el. A leginkább inhomogén csoportban zömmel 2-3 bűncselekményt bíráltak el, mindössze 217 ítéletben szerepelt 6-10 bűncselekmény.

A bűncselekmények számát nemcsak az ítéletekben vizsgáltam meg, hanem az egész életpálya folyamán is.

Az egész bűnöző életpálya folyamán már nagyobb a szóródás, mindössze 745 a homogén életpálya, ebből 530 az egy bűncselekményes, 337 a vagyoni és más bűncselekményt elkövetők, és legtöbb, 877 fő a nagyon inhomogén életút.

Az életkorukat tekintve megállapítható, hogy a fiatalabb életkorúak (35 év alattiaknak) homogénebb az életpályája, az életkor növekedésével válik inhomogénebbé.

Vizsgáltuk a bűncselekmény sorozatok és a kiszabott büntetések összefüggését is.

A legsúlyosabb büntetést, a két éven felüli végrehajtható szabadságvesztést a vagyoni és a fennálló rend elleni és a nagyon inhomogén bűncselekmény csoport elkövetése esetén szabják ki.

A büntetőeljárás időtartama

A kutatás egyik legizgalmasabb eredménye az eljárás időtartamának a vizsgálata. A bűnügyi nyilvántartás tartalmazza az elkövetés időpontját (ha van) és az ítélet időpontját is, így az eljárások teljes időtartama mérhető. A hivatalos ügyforgalmi statisztikák csak nettó időtartamot mérnek, azt az időtartamot, amikor „valami történik” az ügyben, de nem figyelik azt, amikor az eljárást felfüggesztik, és nem foglalkoznak az üggyel. Ez a mérési mód sok esetben vezet arra, hogy az elkövető igyekszik az „időt húzni”, ami a bizonyítási eljárás sérelmét vonja maga után. A megfigyelt 8011 bűnügy közül 22,1%-nál 1 éven belül hozták meg a büntetőítéletet, 35,2%-nál 1-2 éven belül, 17,6%-nál 2-3 éven belül, és 24,9%-nál volt 3 évnél is hosszabb az eljárás. (Az időtartamon a bűncselekmény elkövetésétől az ítélethozatalig eltelt időtartam értendő.)

2001 és 2005 között lényegesen megnőtt a két éven belül befejezett ügyek aránya, ami feltehetően a „gyorsító csomag”-nak köszönhető. 1990 és 2000 között volt a legalacsonyabb a két éven belül lezárt ügyek aránya, ami a büntetőügyek számának nagymértékű növekedésével magyarázható.

Következtetések

Összevetve a minták adatait a teljes körű adatokkal és a korábbi, 1985. évi vizsgálataimmal, megállapítható, hogy a bűnözés növekedésével növekedett a visszaesők és a bűnismétlők aránya is. A bűnöző életpálya kezdete egyre fiatalabb életkorokban jelenik meg, az első büntető ítélet időpontjában a vizsgált 20 évben 40,5%-ról 60,5%-ra növekedett a 14-24 éves elítéltek aránya, ezen belül is lényeges volt a 14-17 évesek arányának változása. Az összes nyilvántartottak közül ugyan még mindig a legnagyobb arányt jelentik az első büntényesek, de az arányuk 20 év alatt közel 27%-kal csökkent, viszont lényegesen növekedett a hat vagy hatnál többször büntetettek aránya. A 100 nyilvántartottra jutó büntetőítéletek száma is növekedett, 1998-ban a 100 nyilvántartottra 325 büntetőítélet jutott, 2005-ben már 403, ami a visszaesés ill. bűnismétlés gyakoriságának növekedését igazolja.

